گـۆڤـاری زانـكـۆی ڕاپــەڕیــن
Journal of University of Raparin.
مجلة جامعة رابرين

E-ISSN: 2522 – 7130 P-ISSN: 2410 – 1036
This work is licensed under CC-BY-NC-ND 4.0
DOI: https://doi.org/10.26750/art039.a1896

ڕێـكەوتـی وەرگـرتـن: 22/08/2023
ڕێكەوتی پەسەندكردن: 21/09/2023
ڕێـكەوتی بڵاوكردنەوە: 29/06/2025

سەرهەڵدانی سرود و گۆرانی لە ئەدەبی منداڵانی کوردیدا

حەیدەر مەحمود قادر[1] - بەکر شاکر عەبدوڵلا[2]

bakir.abdullah@su.edu.krd - haidar.qasre@gmail.com

[1+2] بەشی زمانی کوردی، کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، هەرێمی کوردستان، عێراق.

پوختە

ئەم لێکۆڵینەوەیە لەژێر ناونیشانی (سەرهەڵدانی سرود و گۆرانی لەئەدەبی منداڵانی کوردیدا)یە، لێکۆڵینەوەیەکی وەسفی شیکارییە، ناوەڕۆکی لێکۆڵینەوەکە لە پێشەکییەك و سێ بەشدا خراوەتەڕو، کە چەمك و پێناسەی سرودو گۆرانی بەشێوەیەکی گشتی و سرودو گۆرانی منداڵان بەشێوەیەکی تایبەتی دەخاتە بەر باس و لێکۆڵینەوە، پاشان باس لە قۆناغەکانی سەرهەڵدان و گەشەکردنی لە ئەدەبی منداڵانی کورد (باشوری کوردستان)دا دەکات، لەم لێکۆڵینەوەیەدا هەوڵمانداوە بە شێوەیەکی ورد باس لە خاڵە سەرەتاکانی سەرهەڵدانی سرود و گۆرانی منداڵان بکەین و ئەو شاعیرانەی دەستیان هەبوە لە دانانی سرود و هۆنراوەی سرودە کوردییەکان باس بکەین، ڕەنگە پێشتر هەمان ئەو شیعر و شاعیرانەی منداڵان، کە ئێمە باسیان دەکەین لەبارەیانەوە نوسرابێت، بەڵام وەکو شیعر نەوەك سرود، یان گۆرانی، بۆیە ئێمە تەنها ئەو دەقە شیعرییانە وەردەگرین کە کراون بە سرود و گۆرانی و بە شێوەیەك لە شێوەکان بۆ منداڵان، یان قوتابیانی قوتابخانەکان وتراون، ئاشکراشە کاتێك شیعرێك دەکرێت بە سرود یان گۆرانی، ئەوا پێویستی بە ئاوازێکی گونجاو هەیە و لەگەڵیشیدا بەم ئاوازەوە بگوترێت و پێشکەش بکرێت.

کلیلە وشە: ئەدەبی منداڵان، سرود، گۆرانی، هۆنراوە.

The Appearance of Anthem and Songs in Kurdish Children's Literature

Haydar Mahmood qader1 - Bakr Shakr Abdulla2

[1+2] Department of Kurdish Language, College of Basic Education, University of Salahaddin, Erbil, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract:

This research is designated (the appearance of anthems and songs in Kurdish children's literature). It is descriptive and analytical research. it sorts of an introduction m and has three parts. the first part includes five topics: the first topic ventilates the concept and definition of anthems, the second topic discusses the types of anthems, the third topic discusses the concept and definition of songs, the fourth topic discusses the types of Kurdish songs, and the fifth topic presents the history of Kurdish anthems and songs. The second part consists of three topics: the first discusses the definition of children's anthems, the second discusses the definition of children's songs, and the third presents a comparison between anthems and songs. The third part consists of two topics, the first discusses the history of the appearance of children's songs in Kurdish folk literature, and the second discusses the history of the appearance of children's songs in written literature, the results are presented at several points, and the list of sources is listed scientifically.

Keywords: children's literature, anthem, song, poetry

پێشەکی

لە سەردەمی ئەمڕۆمانەدا بەهۆی ئەوەی گرنگییەکی زۆر بە بواری پەروەردە و فێرکردن دەدرێت، هەروەها ئەدەبی منداڵانیش لە چوارچێوەی پلانی پەروەردە و فێرکردنـدا بـایەخێکی زۆری پێدەدرێت و وەك هۆکارێکی یـارمەتیـدەر بۆ دروستکردن و پێگەیاندنی تاکێکی سودبەخش و سەرکەوتو لە داهاتودا سەیردەکرێت، لەنێو ژانرەکانی ئەدەبی منداڵانیشدا سرود و گۆرانی منداڵان یەکێکە لەو ژانرانەی لەگەڵ گۆڕانی ســەردەمەکان و پێشــکەوتنی تەکنەلۆجیادا بایەخ و گرنگی زیاتری پێدەدرێت و دەبێتە ئامرازێك بۆ چاندنی بەها باڵاکانی کۆمەڵگە لە دڵ و دەرون و ئاوەزی منداڵدا، بۆیە ئەرکی لێکۆڵەران و پەروەردەکارانە کە بایەخ بەم ژانرەی ئەدەبی منداڵان بدەن و بە شێوەیەکی زانستییانە لێکۆڵینەوەی لەبارەوە بکرێت و بخرێتەڕو.

ناونیشــانی لێکۆڵینەوەکە: ناونیشــانی لێکۆڵینەوەکەمان بریتییە لە (ســەرهەڵدانی سرودو گۆرانی لە ئەدەبی منداڵانی کوردیدا)، کە باس لەمێژوی سەرهەڵدان وگەشەکردنی سرودو گۆرانی منداڵان دەکات لە باشوری کوردستان.

سنوری لێکۆڵینەوەکە: سـنوری جوگرافی لێکۆڵینەوەکە تایبەتە بە باشـوری کوردسـتان، سـنوری کاتی لێکۆڵینەوەکەش لەدوای کۆتایی هاتنی جەنگی جیهانی یەکەم و دروســتبونی دەوڵەتی عێراق دەســت پێدەکات، تاوەکو ســاڵی پەنجاکان، کاتێك کە سرود و گۆرانی منداڵان بەرەو قۆناغێکی نوێ هەنگاو دەنێت.

هۆکاری هەڵبژاردنی بابەتەکە: ئەدەبی منداڵان یەکێکە لەو بوارانەی کە لەسەردەمی ئەمڕۆماندا بایەخی زۆری پێدەدرێت، ئەم بایەخپێدانەش ئەوکاتە زیاتر دەبێت ئەگەر ڕەنگدانەوەی لەســەر ئاکارو ڕەفتاری منداڵدا هەبێت، سرودو گۆرانی منداڵانیش یەکێکن لەو بوارانەی کە کاریگەری زۆریان بەســەر منداڵەوە هەیە، بەڵام تاوەکو ئێســتا بە بەراورد لەگەڵ چیرۆك و شیعری منداڵان لێکۆڵینەوەیەکی ئەوتۆی لەبارەوە نەکراوە.

گرنگی لێکۆڵینەوەکە: ئەم لێکۆڵینەوەیە بایەخێکی زۆری دەبێت بۆ نوســەران، پەروەردەکاران، مامۆســتایان، دایبابان و ناوەندە زانستی و پەروەردەییەکان، تاوەکو لەم ڕێگایەوە ڕۆڵ و گرنگی ئەم ژانرەی ئەدەبی منداڵان بزانن.

ناوەڕۆکی لێکۆڵینەوەکە: ئەم لێکۆڵینەوەیە پێکدێت لە: پوختە، پێشــەکی، سێ بەش و ئەنجامەکان، بەشی یەکەم پێنج تەوەرە لەخۆدەگرێت، تەوەرەی یەکەم: باس لە چەمك و پێناســەی سرود دەکات، تەوەرەی دوەم جۆرەکانی سرود، تەوەرەی سـێیەم باس لە چەمك و پێناسـەی گۆرانی دەکات، تەوەرەی چوارەم باس لە جۆرەکانی گۆرانی کوردی دەکات، تەوەرەی پێنجەمیش مێژوی سرودو گۆرانی کوردی دەخاتەڕو، بەشی دوەمیش پێکدێت لە سێ تەوەرە، تەوەرەی یەکەم باس لە پێناســەی سرودی منداڵان دەکات، تەوەرەی دوەمیش باس لە پێناســەی گۆرانی منداڵان دەکات، تەوەرەی ســێیەمیش بەراوردی نێوان سرود و گۆرانی دەخاتەڕو، بەشی ســێیەمیش لە دو تەوەرە پێکهاتوە، تەوەرەی یەکەم باسی مێژوی ســەرهەڵدانی سرود و گۆرانی منـداڵان لە ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی دەکات، تەوەرەی دوەمیش بـاسی مێژوی ســەرهەڵدانی سرود و گۆرانی منداڵان لە ئەدەبی نوسراودا دەکات، پاشــان ئەنجامەکان لە چەند خاڵێکدا خراونەتەڕو، دواتر لیستی سەرچاوەکان بە شێوەیەکی زانستی ڕیزکراون.

ڕێبازی لێكۆڵینەوەكە: سروشـت و پێكهاتەی لێكۆڵینەوەكە وا دەخوازێت كە ڕێبازی وەسـفی شـیكاری و هەندێكجاریش مێژوویی بۆ لێكۆڵینەوەكە پەیڕەو بكرێت.

1- چەمك و پێناسەی سرود و گۆرانی

1-1 چەمك و پێناسەی سرود

بۆ ئەوەی بتوانین ئاشـــنای چەمك و پێناســـەی سرود ببین، ئەوا پێویســـت دەكات بگەڕێینەوە بۆ ئەو ســـەرچاوەو فەرهەنگانەی، كە باسی سرودیان كردوە؛ بۆ نمونە: لە (فەرهەنگی ئەدەبی)دا بەم شـــێوەیە باس لە دەســـتەواژەی سرود كراوە: ((سرود- Hymne، لە ڕەگی (Uph)ەوە هاتوە، واتە ڕستن- tisser، یان هۆنینەوە، ئەمەش هەمو جۆرە سرودێك (گۆرانی- Chant) دەگەیەنێ، چونكە ئەوەی دوایی زیـاتر مـانـایەكی ئـایینیشیـ هەیە.)) (عومەر، 2012، 173)، لە (فەرهەنگی زاراوە عەرەبییەكان لە زمان و ئەدەبدا) بەم شێوەیە پێناسەی سرود كراوە: (سرود، هۆنراوەیەكە بۆ پیاهەڵدانی خوداكان و پاڵەوانەكان وتراوە، كە لە بنەڕەتدا بۆ یۆنانییەكان دەگەڕێتەوە، هەروەك لە سرودەكانی (هۆمیری)دا بەرچاو دەكەوێت، هەروەها لە ئەدەبی ڕۆژئاواشـــدا بۆ پیاهەڵدانی كەســـایەتییە گەورەكان وتراوە، یان ســـیفەتێكە دەخرێتەپاڵ كەسـانی چاكەكار). (وهبة؛ المهندس، 1984: 411). (محەمەد حەمەباقی) لەكتێبی مێژوی مۆسـیقای كوردیدا دەڵێت: موغەكانی زەردەشـــت، ئەم سرودانەیان (سرودەكانی گاتا) لە ئاتەشـــگەكاندا بە ئامێری مۆســـیقاوە خوێندۆتەوە، بۆیەش پێیان وتراوە سرود، تا پلەیەكی بەرزتری لە گۆرانی ناو خەڵكی پێ بدەن. (باقی، 2002: 101)، لەم پێناسانەی سەرەوەدا بە شـــێوەیەك باس لە سرود كراوە كە لە ســـەرەتادا بە مەبەســـتی ئایینی وتراون، بەڵام لە ئەدەبی نوێدا، بە تایبەت دوای سـەرهەڵدانی بیری نەتەوەیی و نیشـتیمانی و ڕەنگدانەوەی لەناو ئەدەبیاتی گەلاندا، پێناسـەی سرود تاڕاددەیەك گۆڕانكاری بەســـەردا دێت و زیاتر بە مانای ئاوازو گۆرانی نیشـــتیمانی دێت، هەر بۆیە لە هەردو فەرهەنگی هەنبانەبۆرینەو فەرهەنگی خاڵدا، سرود بەمانای (گۆرانی نیشتیمانی) هاتوە، سرودی نیشتیمانی: (پارچە شیعرێكی ئاوازو مۆسیقادارە، لە بۆنە فەرمی و گشتییەكاندا، یاخود لەكاتی كردنەوەی ئاهەنگەكان و بۆنە نەتەوەیییەكان پێشكەش دەكرێت) (الكیالی، ب.س: 581)، (فەرهاد پیرباڵ)یش لە پێناســـەی سروددا دەڵێت: ((سرود لقە ژانرێكی دیكەی نوێیە كە لە شـیعری سـەردەمی كۆندا بونی نییە و لە قۆناغی نوێدا ســـەرهەڵدەدات كە بریتییە لە شـــیعرێكی لیریك بەزمانێكی ئاســـانی ئەوتۆ كە بكرێتە گۆرانی یان زو ئەزبەر بكرێت بۆ منداڵان و قوتابیان؛ ئەمەش بۆ دەربڕینی ناوەڕۆكە بەرزە ئەخلاقییەكان و شانازییە نەتەوەییەكان و بۆنە كۆمەڵایەتییەكان و ئامۆژگارییەكان)).(پیرباڵ، 2005: 87)، لەم پێناســـەیەدا (فەرهاد پیرباڵ) پێیوایە سرود لقە ژانرێكی شـــیعرییە، بەڵام (عەبدوڵا ئاگرین) پێی وایە: سرود هەرچەندە ســـیماو خەســـڵەت و زۆرینەی هەلومەرجەكانی شـــیعری لەخۆگرتوە، بەڵام ژانرێكی ســـەربەخۆیە و خاوەنی خەسڵەت و تایبەتمەندێتی خۆیەتی، كە دەكرێت بەشـێوەیەكی گشـتی و ســـەرانســـەری لە شـــیعردا نەبێت، بۆنمونە: (حەماس)ێكی تایبەت، سرود بۆخۆی كانگای دەربڕینی گیانی سـۆزو نەسـت و ئەندێشـەوكارە عەقڵانییەكانە، بەهۆی ســـازو ئاوازی مۆســـیقی شـــۆڕشـــگێڕانەو هێزی ئەو تەلیســـمە وروژێنەرە خۆی بۆ هەست و هۆش و ناخی دەرونی مرۆڤ دەكوتێ، ئەوە نەك لە دنیای ئەدەبی كوردیدا، بەڵكو لەسەر ئاستی ئەدەبی گەلانی دراوسێشدا ئەنجامەكەی ڕونە. (ئاگرین، 2012: 343).

کەواتە بە خوێندنەوەی ئەم چەند پێناسەیەی سەرەوە، دەتوانین بڵێین: لە مێژوی کۆندا سرود ئەو هۆنراوە ئاوازدارانەن کە بەدەنگ وتراون، ئەمانەش دەکرێت بەبێ مۆسیقا، یاخود لەگەڵ مۆسیقادا بوترێن، زیاتریش بەشێوەی کۆمەڵ لەچوارچێوەی ڕێوڕەسمە ئایینیەکانداو لەناو پەرستگەو ئاتەشگەکاندا پێشکەش کراون، بە مەبەستی پاڕانەوەو پیاهەڵدانی خوداکان و پیاوچاکان و پیاوانی ئایینی، بۆ نمونە : سرودی گاتاکان لە ئایینی زەردەشتیداو سرودەکانی هۆمیری لای یۆنانییەکان، بەڵام بە تێپەڕبونی کات مەبەستەکانی سرود فراوانتر بون و تا ڕاددەیەك گۆڕانکاری بەسەردا هات، بە تایبەت لە ئەدەبی نوێدا، کە سرود جگە لە مەبەستە ئایینیەکەی بۆ مەبەستی نیشتیمانی و نەتەوەییش بەکاردەهێنرێت، بۆیە سرود لە ئەدەبی نوێدا ئەو هۆنراوە ئاوازو مۆسیقادارانەن بە مەبەستی بەرزکرنەوەی گیانی نەتەوایەتی و نیشتیمانی، بە گوروتینێکی بەرزەوە باس لە گیانی نەتەوایەتی و نیشتیمانی و خۆشەویستیی خاك و وڵات دەکەن، لە ڕێوڕەسم و بۆنە فەرمی و نەتەوەییەکان و لە قوتابخانەکان پێشکەش دەکرێن.

2-1 جۆرەکانی سرود

سرود بە شێوەیەکی گشتی دەکرێت بە چەند جۆرێك، کە ئەمانەن:

1- سرودی منداڵان: ئەو جۆرە سرودو گۆرانییە، بریتییە لە وشەی سادەو ئاوازی سوك و کورت و دوبارە کردنەوەی سەروا، تا بەئاسانی لەبەربکرێت، سرودی منداڵان پێکهاتوە لە سرودی (فێرکردن، یاری، نیشتیمانی، ئامۆژگاری و چیرۆك).

2- سرودی ئایینی: ئەم جۆرە سرودە لە بۆنە ئایینیەکان دەوترێن کە نزاو پاڕانەوەن، وەك لە ئایینی ئیسلام، مەسیحی و زەردەشتدا هەن، کورد بەر لە هاتنی ئایینی ئیسلام خاوەنی ئەم جۆرە سرودە بوە، ناوەڕۆکی سرودەکان بریتییە لە بانگکردنی مرۆڤ بۆ یەکتاپەرستی و دروستی و ئەندێشەی چاك و وتاری چاك و کرداری چاك، کە بە زمانی ئاڤێستایی هۆنراوەتەوەو حەڤدە سرودە.

نمونەیەك لە سرودی ئاڤێستا:

سرودی یەکەم 8/4 دەڵێت:

من ڕۆحم بە ئەندێشەی چاك،

لە سەرای بەریندا جێ دەکەمەوە،

بە ئاگادار بون لەم پاداشتە،

کە ئاهورا بۆ کارەکان دایناوە،

تاکو هێز و توانام هەبێت،

خەڵکانی دیکە فێردەکەم،

کە لە ڕێگەی ڕاستیدا تێبکۆشن.

3- سرودی نەتەوەیی.

4- سرودی نیشتیمانی.

5- سرودی سیاسی.

ئەم سێ جۆرە سرود و گۆرانییەش لەکاتی ڕاپەڕین و سەرهەڵدانی بزوتنەوەی نیشتیمانی و شۆڕش و ڕوداونی کارەسات بەسەر میللەتان وەك سەنگەرێکی دیکەی میللەت دێنە مەیدانی تێکۆشان و دەبنە پشتیوانێکی مەعنەوی بۆ جۆشدانی گەل لە ڕوبەڕوبونەوەی داگیرکەران و بە پیرۆزکردنی نەتەوەو نیشتیمان. (شەریف، 2008: 51)

3-1 چەمك و پێناسەی گۆرانی

گۆرانی، یاخود ستران، بەشێکە لە ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی و لە ڕوی فۆڕمەوە وەکو سرود وایە، هەندێ جاریش بە ئەستەم لەیەکتری جیادەکرێنەوە، سەبارەت بە پەیدابونی وشەی گۆرانی، هەندێك لە نوسەران و لێکۆڵەران پێیانوایە: واژەی گۆرانی لەناوی هۆزی (گۆران)ەوە وەرگیراوە، (د. محەمەد موکری) پێی وایە: وشەی گۆرانی لە بنەڕەتدا بۆ هۆزی گۆران دەگەڕێتەوە، کە هۆزێکی گەورەی کوردەو لە نێوان سنەو کرمانشاندان، ئەمانەش پەیڕەوی ئایینی (ئەهلی حەق)ن و بیروباوەڕی خۆیان و ئەدەبیات و نەریتی تایبەتی خۆیان هەیە.(موکری، 1999: 21)، (محەمەد حەمەباقی)ش دەڵێت: عەشیرەتی گۆران کە نزیکەی هەزار ساڵێك دەبێت لە پەیڕەوانی ئایینی (ئەهلی حەق)ن، شوێنکەوتوانی ئەم ئایینەش لە کوردستاندا دەژین و کتێبێکیان بە ناوی (سەرەنجام) هەیە، ئەم کتێبە بە زاراوەی گۆران نوسراوە، لەکاتی سرود خوێندنەکانیاندا کە (سرودی یارسان)یان پێ دەڵێن و بەئاوازەوە دەوترێنەوەو لەگەڵیاندا تەنبور بەکاردێنن، ئەم کارەش شەقڵێکی وای لای خەڵکی ترو دراوسێکانی خێڵی گۆران دروست کردوە، ئەگەر هەرکەسێك بەم شێوەیە مۆسیقاو شیعرو ئاواز تێکەڵ بکات، ئەوا لاسایی عەشیرەتی گۆرانیان کردوەتەوە، بۆیە پێیان وتون گۆرانی. (باقی، 2002: 44).

سەبارەت بە پێناسەی گۆرانی، (عوسمان شارباژێڕی) دەڵێت: ((گۆرانی: بریتییە لە کۆمەڵە نەغمەیەك کە لە سەر بناغەی پلە و پەردەی دەنگیی پێکدێ و خراوەتە قاڵبی ئاوازێکەوە، کە گوێندە ئەتوانێ بەهۆی ئەو ئاوازەوە کار بکاتە سەر مێشك و دەرونی گوێگر، ئەگەر وتنەکەی بەڕێوجێ و دەنگەکەی بە سۆز و ڕەوان بێ)). (شارباژێڕی، 1972: 51)، هەروەها (د.عیززەدین مستەفا ڕەسول)یش دەڵێت: ((گۆرانی کۆنترین بەشی فۆلکلۆرە ؛ هەروەك بەشێکی دیاری هۆنراوەی لیریکە، ئەم هونەرە لە زۆر کۆنەوە پەیدا بوە، هەر لەو کاتەوە کە هێشتا هۆشیاری گەل لە ئاستێکی نزمدابوە، گۆرانی هۆنراوەی بچوك و کورتە و لەڕوی ژانرەوە بەشێکە لە لیریك، وە زۆرتر، بە تایبەتی لای گەلانی پێشکەوتو، بەبێ مۆسیقا یا پیانۆ ناوترێ)). (ڕەسول، 1970: 59-62)، لە (فەرهەنگی زاراوە عەرەبییەکان لە زمان و ئەدەب)یشدا بەم شێوەیە پێناسەی گۆرانی کراوە: (دەقێکی گوتراوی ئاوازدارە، بە شێوەیەکی تایبەتی بۆ گۆرانی وتن ئامادەکراوە). (وهبة، المهندس، 1984: 52). کەواتە دەتوانین بڵێین: گۆرانی ئەو هۆنراوە ئاوازدارەیە کە لەلایەن کەسێك یان چەند کەسێکەوە دەگوترێت، دەکرێ ئەمەش بەمۆسیقا یان بەبێ مۆسیقاوە بگوترێت.

4-1 جۆرەکانی گۆرانی کوردی

لەبارەی جۆرەکانی گۆرانی کوردییەوە چەند پۆلێنێکی جیاواز هەیەو بیروڕای جیاوازیشی- لەسەرە، بۆ نمونە : (عوسمان شارباژێری) بەم شێوەیە جۆرەکانی گۆرانی کوردی دابەشکردوە:

1. **گۆرانی کارکردن.**
2. **گۆرانی شوان.**
3. **گۆرانی جوتیار.**
4. **گۆرانی ئایینی.**
5. **گۆرانی ئاهەنگ.**
6. **گۆرانی چەمەری.**
7. **گۆرانی ژنانە.**
8. **گۆرانی منداڵان.**
9. **گۆرانی جەنگ و جەوامێری**
10. **گۆرانی گەپ و کۆمیك**
11. **گۆرانی ڕاو.**
12. **گۆرانی دڵداری.** (شارباژێری، 1985: 70)

5-1 مێژوی سرودو گۆرانی کوردی

هەرچەندە بابەتی لێکۆڵینەوەی ئێمە سرودو گۆرانی منداڵانە، بەڵام وەکو دەروازەیەك پێویستە بگەڕێینەوە بۆ مێژوی سرودو گۆرانی بەگشتی و کەمێك تیشکی بخەینە سەر، چونکە ئەم گۆرانی و سرودانە تێکەڵ بە تەواوی کۆمەڵگا بونە و منداڵانیش بەشێکن لەو کۆمەڵگایە، لەم بارەیەوە زۆر سەرچاوەی گرنگ باسیان لەم بابەتە کردوەو مێژوی سرودو گۆرانی کوردییان بۆ سەردەمێکی لە مێژینەی نەتەوەی کورد گێڕاوەتەوە، بەڵام کەمترین دەق لەم بارەوە دەست کەوتون و ئاماژەیان پێ کراوە، ئەمیش بەهۆی ئەوەی لەکاتی ئاڵوگۆڕی سیستەم و حوکمڕانی و ناهەمواری ئەو بارودۆخەی ڕوی لە نەتەوەی کورد کردوە، نەتوانراوە پارێزگاری لەم دەقانە بکرێت و لەناوچون، بۆ نمونە: (زەینەفۆن)ی سەرکردەی سوپای یۆنانی، لەکاتی گەڕانەوەی لەشکرەکەی بەخاکی کوردستاندا دەڵێت: ((فەرمانم داکە لەشکرەکەم بیێ بە دو بەشەوە، فەرمانم دا بەشێکیان لەگەڵ باروبنەکەدا بپەڕنەوەو بەشەکەی تریشیان خەریکی خۆکۆکردنەوەو پەلاماردان بێ بۆ سەر کوردەکان، هەرکە کوردەکان سەیریان کرد ئەوا بەشێکمان لە ئاوەکە پەڕیوەتەوەو بەشێکی کەممان لەم بەری ئاوەکەوە ماوەتەوە بە سرود خوێندن لە شاخەکان هاتنە خوارەوەو پەلاماریان داین)). (جاف، 1961: 88).

بەشێوەیەکی گشتی مێژوی مۆسیقاو گۆرانی کوردی بەسەر سێ قۆناغدا دابەش دەبێت، کە ئەمانەن:

<u>قۆناغی یەکەم: سەرەتایی:</u> ئەو قۆناغە بوە کە مرۆڤی سەرەتایی، لەسەرەتادا دێت دەنگ و ئاواز دەدۆزێتەوە؛ پاشان ئامێرە سەرەتاییەکانی سازدانی دەنگ و ئاواز دروست دەکات، ئەمە یەکەمین شارستانییەتەکانی ئەکەدی، بابلی، ئیلامی و ئاشورییەکانیش دەگرێتەوە، تابلۆو پەیکەرو شوێنەوارە دێرینەکانی ئەکەدی و بابلی و ئاشورییەکان پڕن لە گەواهی ئەوەی

کە مرۆڤ لە کوردستانی سەردەمی شارستانییەتە دێرینەکاندا مۆسیقای ناسیوە، ئامێرە سەرەتاییەکانی دەنگ و ئاوازی دروست کردوە، ئاشکراشە مەڵبەندی شارستانییەتی ئەمانە هەمان مەڵبەندەکانی کوردستانن. (پیرباڵ، 2010: 7)

<u>قۆناغی دوەم: قۆناغی دین:</u> ئەم قۆناغە بوە کە مۆسیقا بە شێوەیەکی گشتی و بە پلەی یەکەم، لە دین و هەستی خواپەرستییەوە سەرچاوەی گرتوە، دینی زەردەشتییش بە یەکێك لە یەکەمین سەرچاوەکانی گۆرانی و موزیك دەژمێردرێ لە کوردستاندا؛ گاتا یان گات، کە دەکاتە ئایەتەکانی ناو کتێبی ئاڤێستا، کە بە موزیك یان بەشێوەی سرودی دینی دەگوترانەوە، یادگاری ئەو نوێژو بانگە مەزهەبییانەی سەردەمی زەردەشتن، کە زۆربەی مێژونوسان پێیانوایە سیاچەمانەو هۆرەی هەورامان، هەروەها سرودی یارسانی ئەهلی حەق، بەهەمان شێوە موزیك و گۆرانی یەزیدییەکانیش لەکاتی زیکرو کۆڕەکانیاندا، لە مۆسیقای زەردەشتی و دینی زەردەشتەوە هاتون؛ لەدوای لەناوچونی دەوڵەتی میدیاشدا، (هەخامەنشییەکان) لەژێر کاریگەری ئەم کلتورەی میدیاییەکاندا دێن نەك هەر تەنیا هونەری موزیك و گۆرانی، بەڵکو هونەری نیگار و نوسینیش پیرۆز دەکەن، تەنانەت لە سەردەمی فەرمانڕەوایی ساسانییەکانیشدا، دینی زەردەشت و کلتوری ئاڤێستایی لە زۆربەی ناوچەکانی ژێر فەرمانڕەوایەتی ساسانییەکاندا بە ئاشکرا دەبینرا؛ بەم شێوەیە مۆسیقاو گۆرانی کوردی تاوەکو پێش هاتنی ئایینی ئیسلام، بایەخێکی زۆری پێدەدرا و بە پیرۆز سەیردەکرا، بەڵام لەدوای هاتنی ئایینی ئیسلام بۆ کوردستان، هەرچی مۆسیقاو کلتوری کوردی هەیە وێران دەکرێت، ڕیتمی ژیانی تایبەتی نەتەوەی عەرەب و موزیکی عەرەبی بەسەر کورددا دەسەپێنرێت، ئیسلام چەند ئامێرێکی مۆسیقای تازەو جیاوازی خۆی فەرزکردە سەر ناوەندە مۆسیقاییە کوردییەکان؛ لەهەمانکاتیشدا سودی لە ئامێرە مۆسیقاییە کوردییەکان بینی و مۆری نەتەوەیی (عەرەبی) لکاندە سەر کوردییەکانەوە.(پیرباڵ، 2010: 9)

<u>قۆناغی سێیەم: مۆسیقای لیریك:</u> لە کوردستاندا ئەم قۆناغە تازەیەی لیریك لە مۆسیقاو گۆرانی کوردیدا زۆرجار یەکانگیرە بە هەستێکی نۆستالیژیانەی نەتەوەباوەڕی و نیشتیمانپەروەری، بۆنمونە: لای (کاوێس ئاغا)، بۆیەش دەبینین لەو سەردەمەدا ژانرێکی مۆسیقای تازەش سەرهەڵدەدا: سرود کە ژانرێکی مۆسیقایی سەدەی بیستەمەو تەعبیر لە هەستی نیشتیمانپەروەری، یان نەتەوەپارێزی دەکات، لە کۆتایی سەدەی نۆزدەم بەملاوە ئەم ڕەوتە هێندە پەرەیسەندو بڵاوبوەوە، تاوای لێهات هەر دەوڵەتێکی ڕۆژهەڵات سرودێکی نیشتیمانی خۆی هەبێت؛ سەرهەڵدانی سرود لەناو کولتوری کورد لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا، بەهۆی کاریگەری سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزمی کوردییەوە لەڕێگەی ئەو نوسەرانەوە هاتە ناو کولتوری کوردەوە، کە چوبون لە ئەستەمبۆڵ ژیابون و دیبویان لەوێش هونەرمەندانی تورك، ئەرمەن، عەرەب بەهۆی مۆسیقاو گۆرانییەوە دەتوانن نیشتمان و نەتەوەی خۆیان شیرین بکەن؛ زێوەرو پیرەمێرد نمونەی ئەو جۆرە نوسەرانەن، کاتێ لە ئەستەمبۆڵەوە گەڕانەوە، سرودیان هێنایە ناو کولتوری کوردەوە، پاشان گەیشتە بەختیار زێوەرو بێکەس، لە ساڵانی سییەکانیشدا دڵداری شاعیر هات سرودی نەتەوەیی (ئەی ڕەقیب)ی نوسی، کە تا ئەمرۆ مارشی نەتەوەییمانە، لەم سەردەمە بەملاوە مۆسیقا وردە وردە لەمە دەوەستێ کە چیتر لە مەزهەب و لە سەرچاوەی دینییەوە ئاو بخواتەوە.(پیرباڵ، 2010: 28)

کەواتە مێژوی سرودو گۆرانی کوردیی مێژویەکی کۆن و دورو درێژی هەیە، ئەوەی پەیوەستە بە ئایینەکانەوە، لەناو پەرستگەو ئاتەشگەکاندا خوێنراون و پێیان گوتون: سرود، ئەوەشی لە دەرەوەی چوارچێوە ئایینییەکان گوتراون پێیان وتون: گۆرانی یاخود ستران، هەروەك (محەمەد حەمە باقی) دەڵێت: هەر لە ناوچە نزیکەکانی خێڵی (گۆران)ەوە واژەی

گۆرانی بەكار دەهێنرێت، ئەگینا تائێستاش لە سەرتاسەری كوردستانی باکوردا، لەبری واژەی گۆرانی، دەڵێن: ستران، یان لاوژە، تەنانەت پەیرەوانی ئەهلی هەق خۆشیان ئەم واژەیە بەكار ناهێنن، بەڵكە پێ دەڵێن: سرود. (باقی، 2002: 44).

2- سرود و گۆرانی منداڵان:

لە بەشی یەكەمدا بە شێوەیەكی گشتی باسمان لە چەمك و پێناسەی سرودو گۆرانی كرد، بەڵام ئەوەی پەیوەستە بە لێكۆڵینەوەكەی ئێمەوە سرودو گۆرانی منداڵانە، بۆیە لەم بەشەدا باس لە سرودو گۆرانی منداڵان دەكەین، بەتایبەت ئەو سرودو گۆرانییانەی دەكەونە چوارچێوەی ئەدەبی منداڵان و بۆ منداڵان نوسراون.

1-2 سرودی منداڵان:

لە ئەدەبی كوردیدا و لەگەڵ سەرهەڵدانی سروددا، زۆر جار سرودی گەوران و سرودی منداڵان تێكەڵ بە یەكتری بونەو بگرە زۆربەی سرودەكان لەلایەن هەمو چین و توێژەكانەوە پێشوازییان لێكراوە، زۆربەی ئەم سرودانە بۆ بۆنەیەك یان ڕوداو گۆڕانكارییەكی سیاسی وتراون، بەڵام بەهۆی ئەوەی میللەتی كورد بەشێوەیەكی گشتی خاوەنی یەك دۆزو یەك كێشەیە، ئەویش نەبونی وڵاتێكی سەربەخۆو چەوسانەوەی میللەتی كوردە لەلایەن داگیركەرانی كوردستانەوە، بۆیە ژینگەی قوتابخانەكان وتنەوەی ئەم سرودانە لە لایەن منداڵان و قوتابییانەوە باشترین دەرفەت بوە بۆ دەربڕینی هەستی قوتابیان، لەوێشەوە گۆشدانیان بە بەها نەتەوەییەكان و خۆشویستنی نیشتیمان، ((سرود بەمانای گۆرانی نیشتیمانی كە لە قوتابخانەكانی كوردستانی باشوردا سەریهەڵدا شتێكی كتوپڕی وا نەبو خەڵك لە ئاستیدا هەڵوەستە بكەن، بەڵكو بەئاسانی لەناو دڵ و دەرونی هەمو منداڵاندا جێی خۆی كردەوەو لە بەرگێكی نیشتیمانپەروەرانەدا خۆی ناساند)). (هەورامی، 2007: 129).

كەواتە: سرودی منداڵان ئەو هۆنراوانەن كە لە ڕوی ڕوخسارەوە سادەو ڕەوانن و منداڵان دەتوانن بە ئاسانی بیڵێنەوەو لەبەری بكەن، لەڕوی ناوەرۆكیشەوە باس لە خۆشەویستی نیشتیمان، نەتەوە، تەبایی، دڵسۆی، یەكتر قبوڵكردن و ... هتد دەكەنەوە.

2-2 گۆرانی منداڵان:

ئەو ئاوازە سادەو سوكانەن، كە منداڵان بۆ يارييەكانی خۆيان، كە هەڵبەستی تايبەتيان هەيە دايان ناوە، هەروەك چۆن هەڵبەستەكان سادە و سانان، ئاوازی گۆرانییەكانیش سادە و ساكارن و تەنیا لە چەند نەغمەیەك پێكهاتون. (شاربازێڕی، 1985: 77)، یان: (گۆرانییەكی سادەیە، لە وشەی سادەو ئاسان پێكدێت و هەڵگری پەیامێكە، منداڵان بە ئاوازێكی ئاسان دەیڵێنەوە، یان بۆیان دەوترێت بە مەبەستی خۆشباری). (وهبة، 1984: 411).

لە خستنەڕوی پێناسەی سرودو گۆرانی منداڵاندا، بۆمان دەردەكەوێت كە ئەوەی سرودو گۆرانی لە یەكتری جیادەكاتەوە ئەوەیە كە سرود زیاتر هەڵگری پەیامێكی نەتەوەیی و نیشتیمانییەو بەمەبەستی هاندان و ئاراستەكردنی منداڵە بۆ خۆشویستنی نیشتیمان و نەتەوە، بەڵام گۆرانی منداڵان زیاتر بۆ یاری و خۆشباری منداڵانە، لەگەڵ ئەمەشدا دەتوانرێت لەڕێگەی گۆرانییەوە بەها بەرزەكانی كۆمەڵگەو مرۆڤایەتی و چەندین بەهای دیكە لەناخی منداڵاندا جێگیر بكرێن.

3-2 جیاوازی نێوان سرودو گۆرانی

سرودو گۆرانی منداڵان بەراورد بە سرود و گۆرانی گەوران جیاوازییەکی ئەوتۆیان نییە، بە تایبەت لە ڕوی تەکنیك و ڕوخسار و ئاوازەوە، بەڵام لەڕوی ناوەڕۆکەوە، ئەگەر ناوەڕۆکی هۆنراوەکان تایبەت بە نەتەوە و نیشتمان بێت و بە حەماسەت و گوڕ و تینەوە بگوترێت، ئەوا بە سرود ناودەبرێت، بە تایبەت لە قوتابخانەکاندا، بەڵام لەچەند ڕویەکیشەوە لەیەکتری جیاوازن، بۆ نمونە، مامۆستا (حەمەکەریم هەورامی) لەچەند خاڵێکدا بەراوردی نێوان سرودو گۆرانی کردوە، کە ئەمانەن:

1- گۆرانی و سرود بە تاك و بە کۆمەڵ و لەسەر شێوەی کۆرسیش دەبن، بەڵام مەبەست لە گۆرانیدا وروژاندنی سۆزی دەرون و ئەڤین و دڵدارییە، کەچی مەبەست لە سروددا وروژاندنی حەماسەت و ئیرەت و گڕدانی هەستی نەتەوایەتی و نیشتیمانپەروەرییە.

2- سرودی کوردی لەوکاتەوەی سەریهەڵداوە تا ئەمڕۆش بۆ گەشەکردنی گیانی نیشتیمانپەروەری و ئاگادارکردن و وریاکردنەوەی خەڵکە، بۆ ئەوەی خەواڵو نەبن و دژ بە داگیرکەرو ستەمکار ڕاوەستن، یان بۆ فێرکردنی گیانی کوردایەتییە، کەچی گۆرانی بۆ تاودانی خۆشەویستی و جیهانبینییە، هەردوکیان لەگەڵ ژەنینی مۆسیقاو بێ مۆسیقا دەبن، بەڵام مۆسیقای سرود حەماسەتی تێدایە.

3- گەلێ لە سرودەکان بۆنەوکاتی تایبەتی خۆیان هەیە، گوتنیان لەوکاتانەدا زیاتر دڵی بیسەران دەخەنە جۆش و خرۆش، وەك: سرودی (ئەی ڕەقیب)ی دڵدار، لە کاتی تەنگانەو هەستکردن بە داگیرکردنی نیشتیمان و ڕوبەڕوبونەوەی دوژمندا کاریگەرە، بەڵام سرودی (نەورۆز)ی پیرەمێرد، لە ڕۆژی جەژنی نەورۆزدا کاریگەرترە، کەچی گۆرانی هەمو دەم لەسەر زارەو ئەوەندە پەیوەندی بە کات و ساتی تایبەتەوە نییە.

4- هۆنراوەی سرود گەلێ جار ناوبەندی هەیەو کۆپلە کۆپلەیە، بابەتی سەرەکی سرود لە کۆپلەی یەکەمدا کۆدەبێتەوە، دوای هەر کۆپلەیەك دوبارە دەکرێتەوە، کەچی هۆنراوەی گۆرانی وا نییەو سەربەخۆیەو هەندێ جاریش پەرش و بڵاوەو تایبەتە بە شایی و زەماوەند وکاتی خۆشی وکاتبەسەربەردن.

5- سرود پتر پەیوەندی بە قوتابخانەوە هەیە، بەتایبەتی قوتابخانەی سەرەتایی، کەچی گۆرانی شوێنی تایبەتی سەرهەڵدان و سەقامگیربونی دیار نییە.

6- گۆرانی مێژویەکی دورو درێژی هەیەو لەگەڵ پەیدابونی زماندا هاتوەتە ئاراوە، کەچی سرود بە گشتی لەگەڵ پەیدابونی ئایینەکاندا هاتوە.

7- منداڵ بەشێوەیەکی لاوەکی فێری گۆرانی دەبێت، زۆر جار پێویستی بە فێربونی ڕاستەوخۆ نییە، کەچی سروددا وانییە. (هەورامی، 2007، 169)

3- مێژوی سەرهەڵدانی سرودو گۆرانی منداڵان لە ئەدەبی کوردیدا

ئەوەی پەیوەســـتە بە ســـەرهەڵدانی سرودو گۆرانی منداڵانەوە، وەك هەر زانســـتێکی دیکەی مرۆڤایەتی، مێژویەکی تا ڕاددەیەك نارون و کۆنی هەیە، بۆیە بەپێویستی دەزانین بە دو قۆناغ باسی بکەین، ئەوانیش:

1-3 سرود و گۆرانی منداڵان لە ئەدەبی فۆلکلۆردا.

ئەم قۆنـاغەی سرودو گۆرانی منـداڵان، بە ئەدەبی میللی و فۆلکلۆری نـاو دەبرێـت، چونکە خـاوەنەکەی خەڵـك و میللەتەکە خۆیەتی و بەشێوەیەکی سەرزارەکی لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر گواستراوەتەوە.

یەکێك لە کۆنترین ئەو بەرهەمانەی کە لە فۆلکلۆرەوە بۆمان ماوەتەوە، لایلایەی دایکانە بۆ منداڵانی ســـاوا، ((لایلایە بەشێکی گرنگە لە ئەدەبی منداڵان و لە کەلەپوری فۆلکلۆری هەر گەلێك، هەر گەلێکیش تایبەتمەندی خۆی هەیە، بەڵام هەمو دایکان لە هەمو جیهاندا، لە سۆز و خۆشـەویسـتی و دڵسـۆزی و میهرەبانیدا وەکو یەك وان.. ئەم خۆشـەویسـتی و ســـۆزەش ڕەمەکین لە لای دایکانی مرۆڤ و لە لای دایکانی هەمو گیانەوەرانی تر.)) (شـــوان، 2019: 57)، هەرچەندە هەنـدێك لە توێژەران پێیان وایە لایلایەی منـداڵان نـاچێتە نـاو خـانەی گۆرانی منـداڵان، لەبەرئەوەی ناوەڕۆك و بابەتی لایلایە، دەربڕی ناخ و هەســـت و ســـۆزی دایکانەو زۆرجـاریش ئێش و ئازارەکانیان تێکەڵ بەم لایلایە دەکەن، بەڵام ((لەڕاسـتیدا دەنگی ناسـکی مۆسـیقادار گەلێ کاریگەری لە بزواندنی هەسـتە سـاواو ناسـکەکانی ئەو سـاوایانەی ناو لانك هەیە، لەوێوە ناســـکی و نەزاکەتی منداڵان دەســـت پێدەکات.)) (هەورامی،2007: 122)، کەواتە لایلایەی دایکان بۆ منداڵەکانیان، کاریگەرییەکی تەواوی لەســەر هەســت و ســۆزو ناخی منداڵدا هەیەو پێویســتە لە خانەی گۆرانی منداڵاندا ئاماژەی پێ بکرێت.

نمونەیەك لە لایلایە

ڕۆڵە شیرینەکەم لای لای

بەرخەکەم لای لای

لای لای شیرینت بۆ دەکەم

ڕۆڵە شیرینەکەم لای لای

* * *

غەریبە دەربەدەرەکەم، بە لانکتەوە

لە دەورت دەگەڕێم بە باوکتەوە

ژیر بەوە ڕۆڵەی ژیر و جوانم

ئارام کەرەوەی دڵی بریانم (شوان، 2019: 140)،

* * *

بەشـێکی دیکە لەو بەرهەمە فۆلکلۆریانەی پەیوەندییان بە ژیانی مندڵانەوە هەبوەو چێژیان بە منداڵان بەخشـیوە، ئەو یارییە فۆلکلۆرییە کوردەوارییانە بون کە لەگەڵیدا گۆرانییان دەوتەوەو جوڵەشیان لەگەڵ کردوە، لێرەدا کاتێك منداڵان ئەم

یارییانەیان ئەنجامدەدا، لەگەڵیدا چەند هۆنراوەیەکیان بەچەند ئاوازێکی جیاواز دەوتەوە، جا چ بەشـێوەی کۆمەڵ، یان دوگروپ بەرامبەر یەکتری گۆرانییەکەیان تەواو دەکرد، ئەمەش ڕۆحی هاوکاری و هەرەوەزی لای منداڵ دروست دەکرد و هەســتییان بە ئاســودەیی دەکرد، شــێوازی وتنی ئەوگۆرانییانەش لەگەڵ یارییەکاندا بە گوێرەی ناوچەکان کەمێك جیاوازییان هەیە، یەکێك لەو یارییانە کەلە زۆربەی ناوچەکانی کوردستان باوبوە (بوکە بە بارانە)یە.

بوکە بە بارانە بارانی بن دەغڵانە

یاخوا بکاتە باران بۆ فەقیر و هەژاران (هەورامی، 2007: 118)

یەکێکی دی لە یارییە بەناوبانگەکانی منداڵان کە گۆرانی لەگەڵ دەوترایەوە (هۆ ڕێوی ڕێوی)یە، کە منداڵان پێکەوە دادەنیشن و دەڵێن:

هۆ ڕێوی ڕێوی هێ هێ
ڕێوی بێ ئیمان هێ هێ
شەریکی شەیتان هێ هێ
قەلە سمۆرە هێ هێ ..... (جەمال، 2007: 72)

گۆرانی (شەوبەرات)یش یەکێکە لە گۆرانییە فۆلکلۆرییەکان، کە منداڵانی کورد دوای ڕۆژئاوابون دەڵێن:

شەوە شەوی بەراتێ خوا دوکوڕ و کچێکتان بداتێ

خاتونی سەر بەزێڕی دەست لە کەندوان بگێڕی

بەشی منداڵان بنێری (شوان، 2018: 59)

سترانێ (هەڤال هەڤالوشکێ)، یەکێکە لەوگۆرانییانەی لە دەڤەری بادینان لەناو منداڵاندا بڵاوە، کاتێك منداڵان دەست لە ملی یەکتر دەکەن و بەناوکۆڵانەکاندا دەسوڕێنەوە و دەڵێن:

هەڤال هەڤالوشکێ نان و پەنیروشکێ

هەڤالێ من شڤانە گۆپالێ وی پانە

بۆ گورگا دەرمانە (جعفر، 2005: 81)

ئەم یارییانەوچەندین یاری دیکەی فۆلکلۆری منداڵان هەن، منداڵان لەگەڵیدا گۆرانی دەڵێنەوەو چێژی لێ وەردەگرن، وەك: هەللور بەللور تەکامە، حل حللی بل بللی، خاڵخاڵۆکە، یان گۆرانی بەرەجەژنان کە منداڵان بە کۆڕس دەڵێن: (عالففەیە، لفلففەیە، ئەوەی دەخوا ....)، هەرچەندە هەندێك لەو یاری و گۆرانییانە لە بنەڕەتدا هی گەوران بن، بەڵام چەندە سەربە ئەدەبی فۆلکلۆری گەورە ساڵانن، هێندەش، بگرە زیاتریش سیمای فۆلکلۆری ئەدەبی منداڵانیان پێوە دیارە. (قادر، 2023: 58)

ئەم گۆرانییە فۆلکلۆری و میللییانەی منداڵان، هەر یەکەیان بە ئاوازێك و بە شـێوازێکی تایبەتی گوتراون، منداڵانیش بە کۆمەڵ یاخود بە گروپ چڕیویانە، ئەمەش وای کردوە بە شـێوەیەك لە شـێوەکان کاریگەری لەسـەر هەسـت و هۆش و

ئاکاری منداڵ دروســت بکات، منداڵان ڕۆحی هەرەوەزی و کاری بە کۆمەڵیان تێدا دروســت دەبێت، وایان لێدەکات بیر لەو ڕوداو و دیاردانە بکەنەوە کە ناوەڕۆکی گۆرانییەکەیان پێکهێناوە، بۆ نمونە: گۆرانی (بوکە بە بارانە)، ناوەڕۆکەکەی نزا و پاڕانەوەیە لەخودا بۆ بارینی باران، بارانیش ســەرچاوەی دەغڵ و دان و خۆراکی مرۆڤە، یان لە گۆرانی (شــەوبەرات)، وا لەمنداڵ دەکات بیربکاتەوە (شــەوبەرات) چییە؟ کامە شــەوە؟ بۆچی دەوترێت؟...، بۆیە ئەم بەرهەمانە دەچنە خانەی گۆرانی فۆلکلۆری منداڵان، بەڵام ڕاستەوخۆ بەشێك نین لە ئەدەبی منداڵان، چونکە زۆرجار هۆنراوەکانیان نەشیاون بۆ منـداڵان، یـان دەتوانین بڵێین: ڕەچـاوی لایەنی پەروەردەیی منـداڵان نەکراوەو لە دەرەوەی نـاوەنـدە پەروەردەییەکان هاتونەتە ناو جیهانی منداڵان.

2-3 سرود و گۆرانی منداڵان لە ئەدەبی نوسراودا.

دەرکەوتن و ســەرهەڵدانی ئەم قۆناغە دەگەڕێتەوە بۆ ســەرەتای ســەدەی بیســتەم، ئەویش لەژێر کاریگەری ئەو گۆڕانکارییانەی لە ڕوی ســیاسی، کۆمەڵایەتی، ڕۆشــنبیری، ئابوری و چەندین لایەنی تر هاتەکایەوە، لێرەدا بەپێوســتی دەزانین کەمێك تیشــك بخەینە ســەر ئەو هۆکارانەی کە بونەتە هۆی ســەرهەڵدانی قۆناغێکی نوێ لە ئەدەبی کوردیداو لەوێشەوە سەرهەڵدانی سرودی نەتەوەیی بەگشتی و سرودو گۆرانی منداڵان لە چوارچێوەی ئەدەبی کوردیدا.

یەکێك لەو هۆکارانەی کە کاریگەرییەکی تەواوی لەســەر نوێکردنەوەی شــیعرو ئەدەبیاتی کوردیدا هەبو، ئەو شــاعیرو ئەدیبانە بون کە کەوتبونە ژێر کاریگەری ئەدەبیاتی تورکی، جا چ ئەوانەی خۆیان ســەردانی تورکیایان کردبو چ ئەوانەی شــارەزاییان لە ئەدەبی تورکیدا هەبوە، زێوەرو پیرەمێرد یەکێك بون لەو شــاعیرانەی ســەردانی تورکیایان کردوەو ئەو ئەزمونەی لەوێ بەدەســتیان هێناوە، لە خزمەت ئەدەبی کوردیدا بەکاریان هێناوەتەوە، بۆ نمونە: شــیعری منداڵانیان نوســیوەو لەســەر ئاوازی تورکی و عەرەبی کردویانن بە سرودو گۆرانی بۆ منداڵان، (د. فەرهاد پیرباڵ) لەم بارەوە دەڵێت: ((سرود لە قۆناغی یەکەمی سەرهەڵدانیدا وەك لاساییکردنەوەی سرودە تورکییەکانی سەردەمی عوسمانی هاتەئارا، چونکە بۆنمونە قوتابخانەی ڕوشدیەی عەسکەری لە سلێمانی تاسەرەتای ساڵانی بیستەکانیش هەمو بەیانیان سرودی تورکیان دەخوێندەوە، ئیدی شــاعیرانی کوردی ئەو ســەردەمە لە ئەدەبی تورکی و نەریتی عوســمانییەکانەوە فێری سرود بون، بەتایبەتی عبداللە زێوەر کە یەکێکە لەو شاعیرانەی دەسپێشخەر بوە لە داهێنان و پەرەپێدانی سروددا)). (پیرباڵ، 2005: 87)، هەروەها (د. هیمداد حوسێن)یش سـەبارەت بەم قۆناغە دەڵێت: ((دوا بەدوای جەنگی یەکەمی جیهانی، سـەرەتاو خاڵی وەرچەرخان بەرەو قۆناغێکی نوێ لە شــیعری کوردیدا دەســتی پێکرد، ئەمەش لەڕێگەی خوێندنەوەی ئەدەبیاتی تـازەی تورکەوە، کە ئەوانیش لەو ڕۆژگـارەدا بەهۆی کـاریگەری ڕێبـازە ئەدەبییەکـانی ڕۆژئـاوا لە هەوڵی نوێبونەوەو تازەکردنەوەدا بون)).(حوسێن، 2020: 422)

یەکێکی تر لەو هۆکارانەی کە کاریگەری لەســەر ســەرهەڵدانی سروددا هەبو، کردنەوەی قوتابخانە بو بەڕوی منداڵان و قوتابییاندا، لەبەرئەوەی قوتابخانە باشــترین ژینگەیە بۆ گەشــەکردن و وتنەوەی سرود بۆ منداڵان، هەروەها یەکێك لە خاســییەتەکانی سرود ئەوەیە کە زیاتر بە کۆمەڵ دەوترێت، قوتابخانەش شــوێنی کۆبونەوەی قوتابییان و منداڵانە، جا لێرەدا ئەگەر سرودەکە لەلایەن مامۆســتایانەوە نوسرابێت، یان ئامادەکرابێت، ئەوا قوتابخانە دەبێتە ئەو شــوێنەی کە سرود تێیدا لەدایك دەبێت و گەشـە دەکات، زێوەرو بێکەس لە نمونەی ئەو شـاعیرانەن کە مامۆسـتا بون و سرودیان بۆ قوتـابیـان دانـاوە، (حەمەکەریم هەورامی) دەڵێت: ((ئیـدی بۆ دڵخۆشــکردنی قوتـابییـان و چـانـدنی گیـانی هونەری و

تاڕاددەیەکیش بۆ یادکردنەوەی بۆنەکان و گوزەراندنی کات لە قوتابخانەکاندا بەسەردەستی هەندێ لە مامۆستاکاندا لە ناوچەی سلێمانی سرود پەرەی سەند، ئەو شیعرو هەڵبەستە ناسکانە کە بۆ سرود دەستیان دەدا مامۆستاکان خۆیان ئاوازیان بۆ دادەنان و بڵاویان دەکردنەوە)).(هەورامی، 2005: 179).

ئەم دو هۆکارەی سەرەوە کاریگەرییەکی ڕاستەوخۆیان لەسەر سەرهەڵدانی سرودو گۆرانی منداڵان لە ئەدەبی کوردیدا هەبو، جگە لەم دو هۆکارە، چەند هۆکارێکی تریش هەبون کە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ کاریگەرییان هەبو لەسەر ئەم قۆناغە نوێیەی ئەدەبی کوردی، لەوانە: ئەو گۆڕانکارییە سیاسییانەی کە لە کوردستان و دەوروبەریدا ڕویاندا، دروستبونی چەندین کۆمەڵەو ڕێکخراوی سیاسی و نەتەوەیی، هەڵگیرساندنی شۆڕش و ڕاپەڕینە کوردییەکان، دەرچونی یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی و دواتر ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی ترو دروستبونی هەستی نەتەوایەتی و نیشتمانی لە دوای نەمانی دەوڵەتی عوسمانی.(حوسێن، 2020، 423).

لێرەدا سرود جگە لە چوارچێوە ئایینییەکەی، زیاترو بەهێزتر لە چوارچێوەی بابەتە نەتەوەیی و نیشتیمانییەکان خۆی دەبینێتەوەو لەوێشەوە لەڕێگای قوتابخانەکانەوە خۆی دەخزێنێتە ناو جیهانی منداڵانی کورد، ئەمەش لە سەر دەستی ئەو مامۆستایانەی لە سەرەتادا لە قوتابخانەکان وانەیان بە قوتابییانی کورد دەوتەوەو لە هەمانکاتدا شاعیرو نوسەریش بون، یاخود بەشێوەیەك لە شێوەکان شارەزاییان لە ئەدەبی کوردی و ئەدەبی وڵاتانی دەوروبەر هەبوەو لەوێشەوە ئەم ئەزمونەیان گواستۆتەوە بۆ ناو بواری ئەدەب و هونەری کوردی.

(د. نەوزاد عەلی ئەحمەد) ئەم قۆناغەی ئەدەبی منداڵانی بە قۆناغی سرود ناوبردوە، ((چونکە ئەو شیعرەی بۆ منداڵان دادەنران پێشەکی بیری ئەوەی لێ دەکرایەوە کە بەشێوەی سرود لە قوتابخانەکان قوتابییان بیانڵێنەوە، هەروەها زۆرجار واکەوتۆتەوە گەورەکانیش سرودەکانیان لەبەردەرکرد و دەیانوتەوە)). (ئەحمەد، 2007: 20)، هەروەها یەکێك لە خاسیەتەکانی سرودی نەتەوەیی کوردی لە سەرەتای سەرهەڵدانیدا ئەوەبو کە زۆربەی سرودەکان، چ ئەوانەی بۆ منداڵان نوسراون، یان ئەوانەی بۆ گەوران نوسراون، وەکو یەك بەناو جیهانی هەردو چینەکەدا بڵاوبۆتەوەو پێشوازی لێکراوە، (حەمەکەریم هەورامی) لەمبارەوە دەڵێت: ((هەر ئەو سرودانە کە لە سەرەتای سەرهەڵدانی سرودەوە سەریانهەڵدا، لەبەر ڕەسەنایەتی و کاریگەرییان و هامسازییان لەگەڵ هەست و سۆزی خەڵکدا پێکرا وەکویەك هۆشی گەورەو بچوکی دەبزواندو دەرونیانی دەهێنایە جۆش و خرۆش، ئەگەر بۆ گەوران بوبێ منداڵانیش وەك ئەوان سودیان لێ وەردەگرت، یان ئەگەر بۆ منداڵان دانرابێ گەورە کەسانیش ئارەزوی بیستن و گوتنەوەیان بۆ کراوەتەوە، لە بۆنەکانیشدا ئاهەنگیان پێگێڕاون و تاسەو تینوی خۆیان پێ شکاندون)). (هەورامی، 2007: 134).

(ڕەفیق حیلمی) لە یاداشتەکانی خۆیدا لەبارەی هەڵکردنی ئاڵای کوردستانەوە دەڵێت: ((ئەندامانی مەجلیسی_ میللی لەناوەڕاستی حەوشی مزگەوت لەجێی حەوزەکەی ئیمڕۆدا بەڕیزەوە لەسەر کورسی دانیشتبون، قوتابیانی مەکتەبەکان لەبەردەمی ئەوانا ڕیزیان بەستبو، بە ئاوازێکی شیرینی دڵڕفێن کچ و کوڕ پێکەوە گۆرانی میللیان ئەخوێند، ... ئینجا لەگەڵ گۆرانی تایبەتی قوتابیان و دەنگی مۆزیقەی عەسکەر ئاڵای کوردستانی بەڕێز وردەوردە بەرز بۆوەو هەڵکرا)) (حیلمی، 2003: 320)، ئەوەی لەم یاداشتەی ڕەفیق حیلمییەوە بۆمان دەردەکەوێت ئەوەیە کە لە ساڵی (1922)ز، گۆرانی تایبەت بە قوتابییان هەبوەو گوتراوە، هەرچەندە ئاماژە بەوە نەکراوە کە ئەم گۆرانییە کامە گۆرانی بوەو بە چ ئاوازێك گوتراوەو کێ دایناوە، بەڵام لە بەشێکی دیکەی یاداشتەکانیدا لەبارەی پێشوازیکردن لە گەڕانەوەی شێخ مەحمودی نەمر

باس لەو بارودۆخەی بەر لە گەڕانەوەی شـــێخ مەحمود دەكات و دەڵێت: ((هەندێ لە زابتە كوردەكان لەم ماوەی چاوەڕوانییەدا لەناو خەڵقا و بەتایبەتی لەناو لاوەكانا هەستێكی بەتینی قەومی و نیشتمانییان بڵاوكردەوە، ئێمەش دەستەی مامۆستاكان و لەناو خۆمان و قوتابییەكانا چیمان پێكرا كردمان.. (گۆرانی بەپیرەوە چون = نەشیدی ئیستیقبال) لەلایەن مامۆستای بەڕێزو نیشتمانپەروەر (مامۆستا زێوەر)ەوە ڕێكخراو فێری دەستەی گۆرانی قوتابییە دەنگ خۆشەكان كرا، هێشــتا شــێخ مەحمود لە بەغدا بو كە ئەم گۆرانییە جارجارە لە ناوچەكەی بەردەمی دەبۆو قوتابخانەكەی نمونەی سەعادەت ئەیانخوێندەوە، هیچ جارێ نەبو فرمێسكی شادی بەچاوی زابتەكان و لاوەكانا نەهێنێتە خوارەوە)) (حیلمی، 2003: 324)؛ مامۆســتا (عەبدولواحید ئیدریس شــەریف)یش لە ماســتەر نامەكەیدا ئەم سرودەی (نەشــیدی ئیستیقبال)ی بە یەكەم سرودی كوردی لە سلێمانیدا داناوە. (شەریف، 2008: 28)، بەڵام ئەوەی جێی سەرنجە نە لە دیوانەكەی زێوەردا، نە لە هیچ سەرچاوەیەكی تر دەقی ئەم سرودە و شێوازی وتنی ئەم سرودەمان دەست نەكەوتوە، بۆیە ناتوانین بیســەلمێنین كە ئەمە یەكەم سرودی كوردییە، یاخود یەكەم سرودی قوتابییانە، هەروەها (حەمەكەریم هەورامی) پێیوایە: لە ســییەكانی ســەدەی ڕابردو سرود بە مانای ئاوازو گۆرانی نیشــتمانی لە قوتابخانەدا بۆ یەكەمجار لەسەر دەستی زێوەر بەم بەیتانەی خوارەوە سەریهەڵدا..

وەتەنی من كوردستانە یادگاری ئەجدادمانە

بەهەشتی ڕوی سەر زەمینە خاكی پاكی كوردستانە (هەورامی، 2007: 130).

بەڵام ئەوەی ئێمە دەستمان كەوتوە و پێمان وایە بە یەكەم سرودی كوردی دادەنرێت، دەق سرودی (ئەی وەتەن چەند خۆشەویستی) زێوەرە، كە لە ساڵی (1922) نوسیویەتی و لەسەر وەزنی (نحن لم نخلق) ی عەرەبییەوە وتراوە، ئەویش بەم بەڵگانەی خوارەوە:

1- لە دیوانەكەی زێوەردا ئاماژە بەوە كراوە كە مامۆســتا زێوەر ئەم شــیعرەی ســاڵی 1922ی ز گوتوە.(زێوەر، 2003: 173)

2- لە ساڵی 1925ی ز نامیلكەیەك بە ناوی (گۆرانی كوردی)، لەسەر ئەركی مەتەسەریف و موفەتیشی ئیداری لە چاپ دراوە، لە لاپەڕە (6)دا ئەم شــیعرە نوسراوە و ئاماژە بەوە كراوە كە لەســەر وەزنی (نحن لم نخلق) گوتراوە، (بەبێ ناو، 1924: 6).

3- بە هەمان شــێوە لە كتێبی (گۆرانی) لە نوســینی كوردی و مەریوانی، ئەم شــیعرە وەكو گۆرانی نوسراوە و ئاماژە بەوە كراوە كە لەسەر وەزنی (نحن لم نخلق) وتراوە.

ئەی وەتەن چەند خۆشەویستی ڕۆحی شیرینی منی

مەزرەعەی توخمی نیشات و باعیسی ژینی منی

بێت و گەر من كۆهكەن بم وەصلی شیرینم بیێ

تیشەیێ نادەم لە بەردت تۆی كە شیرینی منی (مەریوانی، 1932: 10)

4- لەناميلكەی (سرودی كوردی بۆ قوتابيان) وەكو سرود ئاماژەی پێكراوە و هەندێك دەســتكاری هۆنراوەكەی كراوە، بۆئەوەی لەسەر زاری منداڵان ئاسان بێت، (خەزنەدار، 1959: 36).

5- لەبەرئەوەی زێوەر خۆی مامۆستا بوە و زۆربەی ئەو شيعرانەی بۆ سرود نوسيويەتی بۆ قوتابييانی قوتابخانە بوە، بۆيە ئەم سرودە تێكەڵ بە دنيای قوتابييان و منداڵان بوە و ئەمانيش لەبەريان كردوە و وتويانەتەوە.

كەواتە لێرەوە بۆمان دەردەكەوێت لە ســاڵی (1922) يەكەم سرود بۆ قوتابييان نوسراوە، هەروەها زێوەر(1875-1948)ز يەكەم شــاعير بوە سرودی بۆ قوتابييان داناوە، ئەگەر ســەيرێكی شــيعرەكە بكەين، شــيعرەكە (7) بەيتە و بۆ منداڵان ئاســان نييە، لەســەر كێشی عەروزی عەرەبی نوسراوە و زۆر وشــەی قورسی تێدايە كە واتاكەی بۆ منداڵان زەحمەتە، بەڵام لەبەر ئەوەی كێشـەی خاك، نەتەوە، زمان و نيشـتمان كێشـەی هەمو چينەكانی كۆمەڵگای كوردی بوە و بەو هۆيەشـەوە كاريگەری كردوەتە سـەر منداڵ و نەيتوانيوە لە قۆناغی منداڵی خۆيدا وەكو منداڵێكی ئاسـايی گوزارشـت لە هەسـت و داخوازييەكانی خۆی بكات، بەم هۆيەشــەوە بە ناچاری ئەو سرود و گۆرانييە نيشــتيمانييانەی كە دەگوتران، منداڵانيش وەك گەورە كەســان هەســتی نيشــتمانييان تێكەڵ بە هەســتی نيشــتمانی گەوران كردوە و ئەم سرودانەيان وەرگرتون، بۆيە بمانەوێت يا نەمانەوێت، ئەم سرودانە چونەتە نێو دنيای منداڵان و كاريگەری خۆيان جێهێشتوە.

لە دوای زێوەر چەندين شــاعيری ديكەيش سرودو گۆرانييان بۆ منداڵان نوســيوەو پەرەيان پێ داوە، لەوانە: بێكەس، دڵدار، پيرەمێرد، گۆران، بەختيار زێوەرو تا دەگاتە ساڵانی شەستەكان كە لەوێوە قۆناغێكی ديكە لە سرودو گۆرانی منداڵان دەستپێدەكات و چەندين شـاعيری دی دەسـتيانكرد بە دانانی سرود و گۆرانی بۆ منداڵان و تا سـاڵانی (1991)ز بەردەوام دەبێت، لێرەدا بە كورتی لە بارەيانەوە دەدوێين.

يەكەم شــاعير كە سرودی بۆ منداڵان نوســيوە زێوەرە (1875-1948ز)، ئەگەر ســەيرێكی ديوانەكەی زێوەر بكەين، دەبينين لە بەشی سرودو گۆرانييە نيشــتمانييەكان، چەندين سرودو گۆرانی منداڵانی تێدايە، بۆ نمونە ئەم سرودەی زێوەر لە ديوانەكەی زێوەردا بە گۆرانی (وەتەنی من كوردستانە) هاتوە، ئاوازەكەی لەسەر كێشی (طونة نەهری) وەرگيراوە.

وەتەنی من كوردستانە، يادگاری ئەجدادمانە

بەهەشتی ڕوی سەرزەمينە، خاكی پاكی كوردستانە

با هەمومان وەك برا بين ڕەفيقی دين و دنيا بين

با لە وەحشەت تەوەللا بين نۆبەتی عيلم و عيرفانە

كورد ميللەتێكی ناسراوە، لە مەعاريف بەجێ ماوە

ڕۆژی سەعی و تێكۆشينە، بۆ ئەو كەسەی كورد زمانە

كورد ميللەتێكی قەديمە، ساحێبی تەبعی سەليمە

شاهيدی ئەم موددەعايە، (صەڵاحەددين)ی سوڵتانە (زێوەر، 2003: 174)

ئەم سرودە،یان گۆرانییە، زۆر درێژ نییە منداڵ لێی بیزار بێت، هەم کێش و ئاوازەکەشی تا ڕاددەیەك بۆ منداڵانی تەمەن هەشت ساڵان بەرەوسەرەوە گونجاوەو چێژ بە منداڵان دەبەخشێت، گەرچی هەندێك وشەی تێدایە لە ئاستی تێگەیشتنی منداڵانی بچوکدا نییە، وەکو وشەکانی (ئەجداد، وەحشەت، تەوەللا، عیرفان، مەعاریف، تەبعی سەلیم، موددەعا)، بەڵام هێشتا دەتوانین بە هەوڵێکی کاریگەرو گرنگی دابنێین بۆ سرودو گۆرانی منداڵان لەو سەردەمەی خۆیدا.

جگە لەمانە زێوەر چەندین سرودو گۆرانی دیکەی نوسیوە وەکو: (ئەی کوردینە، تادەست لەمل هیوا نەکەم، وا وەتەن خەملیوە وەك گوڵ، فەخرە بۆ ئێمە کوردستان، کوردستان وەتەنمانە، بولبول بەنەغمە، ئێمە کە منداڵ و نەوجوانین، ئەساسی ئەم مەدرەسەیە، ئەی شاگردانی وەتەن، ئێمە).(زێوەر، 2003: 171- 180).

ئەم سرودوگۆرانییانەی زێوەر بۆ منداڵانی سەروی هەشت ساڵ گونجاوە، لە دیوانەکەیدا ئاماژە بە کێشی- سرودو گۆرانییەکان کراوە، ئەوەی جێی سەرنجە ئاوازو کێشی- زۆربەی سرودو گۆرانییەکان لە سرودو گۆرانی تورکی و فارسی و عەرەبی وەرگیراون، لە دیوانەکەدا چەندین شیعری منداڵان و قوتابییان هەن، کە بۆ منداڵانی خوار تەمەن هەشت ساڵانیش دەگونجێن و خراونەتە خانەی سرودو گۆرانییەوە، بەڵام ئاماژە بەوە نەکراوە ئەم شیعرانە بە چ کێش و ئاوازێکەوە وتراون، لەبەرئەوەی شیعر بەبێ ئاواز و وتن نابێت بە سرود یان گۆرانی، بۆیە ئێمەش لێرەدا ئاماژەمان پێ نەکردون.

پیرەمێرد (1867-1950ز) زاناو بوێژی گەورەمان، بەهۆی ئەو ئەزمونەی کە لە وڵاتی تورکیا وەریگرتوە، لە دیوانەکەیدا چەند سرودو گۆرانییەکی جوان و ڕازاوەی پێشکەش بە منداڵان و قوتابییان و نەوجەوانانی کورد کردوە، ئاهەنگ و ئاوازی ئەم سرودو گۆرانییانەش تورکی و عەرەبی بون ((پیرەمێرد لەو سەردەمەدا کە لە تورکیا بوە، ئەو سرودو گۆرانی و هەڵبەستانەی کە لە دەمی مامۆستایان و قوتابی و ڕۆشنبرانی ئەوسای تورکیایا بە گۆرانی یاخود بەهۆی گۆڤارو ڕۆژنامەکانەوە ئەخوێندەوە. ئەمانە هەموی کاری تێ کردبو، کە گەڕایەوە بۆ کوردستان، هێشتا هەوای ئەو سرودە نیشتمانییانە لە کەللەیدا مابو)) (هاوار، 2007: 322). (تازە گوڵی چیمەنین) یەکێکە لەو گۆرانییانەی بۆ منداڵانی قوتابخانەی نوسیوە کە دەڵێت:

تازە گوڵی چیمەنین

بەرخە کۆرپەی وەتەنین

ئێمە کە دەستەی کچین

هەمو بۆ مەکتەب ئەچین (هاوار، 2007: 331).

لە کتێبی (گۆرانی) نوسینی کوردی مەریوانی، ئاماژە بەوەکراوە کە ئەم گۆرانییە لەسەر ئاوازی (یابنی العراق) وتراوە. (مەریوانی، 1932: 61)

هۆنراوەی گۆرانییەکە هەشت دێڕەو کێشێکی سوکی هەیەو لەبەرکردنی بۆ منداڵان ئاسانە، ناوەڕۆکەکەشی گونجاوە بۆ منداڵ و باسی گرنگی قوتابخانە دەکات و هانی منداڵان دەدات کە ڕو لە خوێندن و خوێندەواری بکەن.

پیرەمێرد جگە لەمە چەند سرودو گۆرانییەکی دیکەی نوســـیوە لەوانە: (سرود بۆ قوتابی مناڵ، سرود بۆ نەوجەوانان، گۆرانی سپۆرت، گۆرانی بەهار، گۆرانی نەسرین، سرودی نەورۆز) (هاوار، 2007: 321).

هەنـدێك لەم سرودو گۆرانییـانە بۆ گەوران نوسراون و ئەوانیش گوتویـانە، بەڵام منـداڵانیش وتویـانە و چێژیـان لێ وەرگرتوە، وەکو (گۆرانی بەهار) و سرودی (نەورۆز).

فایەق بێکەس(1905-1948ز)ی شاعیریش بەهەمان شێوەی زێوەرو پیرەمێرد شیعری بۆ منداڵان نوسیوە و دەستێکی بـاڵای لەم هونەرەدا هەبوە، (مەحمود خەزنەدار) لە نـامیلکەی (سرودی کوردی بۆ قوتـابیـان) ئەم سێ هۆنراوەیەی زێوەری لە کتێبەکەدا وەك سرود نوســیوە: (خوایە وەتەن ئاواکەی، شــاخی ڕەنگاو ڕەنگی گۆیژە، ئەی دلێران) (خەزنەدار، 1959: 17-39)، بەڵام (نوری عەلی ئەمین) جگە لەم سێ هۆنراوەیە (گۆرانی سپۆرت)یشی لە کتێبەکەیدا وەك سرود بۆ قوتابیان نوسیوە. (ئەمین، 11960: 20-23)

لەپاڵ ئەم شاعیرانەی سەرەوەدا چەند شاعیرێکی تریش دەستیان لە دانانی سرودو گۆرانی بۆ منداڵاندا هەبوە، بۆ نمونە: بەختیار زێوەر بە سرودەکانی (چەند شـــیرینە لام، براینە لە خەو هەڵســـن، شـــاخی ڕەنگاوڕەنگی گۆیژە، پیرە مەگرون)، عەبدولواحید نوری بە سرودەکانی (ئێمە کە لاوین، ئەی وەتەنی کوردی عەزیز، وریابونەوە، ئەی فەجری جوان، کوڕگەل وەرن)، ڕەمزی قەزاز بە سرودەکانی (بگەڕێین گۆرانی بڵێین، یاریم بۆ بکە)، ئەحمەد دڵزار بە سرودەکانی (براگەل بخوێنن، یەکێتی و زانست)، شـەوکەت هۆشـیار بە سرودی (قوتابییان، ئاشـتی)، پاشـان گۆران و دڵدار و چەندین شـاعیری تریش ڕۆڵیان هەبوە لە دانانی هۆنراوەی سرود و گۆرانی منداڵان، ئەوەی جێی تێڕامان و لێ وردبونەوەیە ئەوەیە، کە زۆرێك لەم سرودو گۆرانییانە بۆ گەورەکەســان نوسراون، یاخود بۆ ڕوداو ســەردەمێکی دیاریکراو نوسراون، بەڵام چونەتە ناو جیهانی منداڵان و ئەوانیش بەشی خۆیان لێ وەرگرتوە و چێژیان لێ بینیوە، هەر ئەمەش هۆکارێك بوە بۆ چاندنی هەستی نیشتمانی و نەتەوایەتی لە دڵ و دەرونی قوتابییاندا، هەروەها زۆربەی ئاوازی گۆرانی و سرودەکان لە گۆرانی و سرودی نەتەوەکانی دراوسێی کوردەوە وەرگیراون، بەڵام لە ناوەڕاستی ساڵانی پەنجاکانەوە سرودو گۆرانی منداڵان زیاتر خۆی لە سرودو گۆرانی گەوران جیاکردەوەو چەندین شـــاعیرو ئاوازدانەری کورد ڕۆڵیان لەم گۆڕانکارییەدا هەبو، هەروەها دامەزراندنی چەندین گروپی موزیکی کوردی و کردنەوەی خولی فێربونی موزیك لە شـــارە کوردییەکان و دروســـتبونی گروپی موزیکی منداڵان و چەندین هۆکاری دی وای کرد سرودو گۆرانی منداڵان هاوشانی سرودو گۆرانی گەوران بچێتە قۆناغێکی نوێوەو سەربەخۆیی خۆی وەربگرێت و خۆی نوێ بکاتەوە.

ئەنجامەکان

دوای ئەوەی لایەنە تیۆری و پراکتیکییەکانی ئەو بابەتەمان خستەڕو، گەیشتینە ئەو ئەنجامانەی خوارەوە:

1- سرود دەکرێت بە دو بەشــەوە، بەشــێکیان ئەو سرودانەن کە لە ئاتەشــگەو پەرســتگەکاندا ســەریانهەڵدا و لەوێش دەوتران، بەشێکیشیان ئەو سرودانەن کە لە ئەدەبی نوێی کوردیدا سەریانهەڵداو لە چوارچێوەی نەتەوایەتی، نیشتمانی و سیاسی خۆیان دەبینییەوە.

2- گۆرانی فۆلکلۆری منداڵان، مێژویەکی کۆنی هەیەو لەدوای سەرهەڵدانی سرود و گۆرانی منداڵانیش، نوسەران و شاعیران سودیان لەم فۆلکلۆرە دەوڵەمەندەی منداڵان بینیوە.

3- سرودو گۆرانی منداڵان لە ئەدەبی نوسراودا لە بیستەکانی سەدەی بیستەم، لەگەڵ کردنەوەی قوتابخانە بۆ منداڵان سەریهەڵدا.

4- یەکەم شاعیر کە سرودو گۆرانی بۆ منداڵان نوسیوە (زێوەر)ی شاعیرو مامۆستایە.

5- یەکەم سرود کە بۆ قوتابیان نوسراوە لە ساڵی (1922)، سرودی (ئەی وەتەن چەند خۆشەویستی) زێوەرە.

6- لە سەرەتای سەرهەڵدانی سرودوگۆرانی منداڵان، زیاتر سود لە ئاوازی تورکی و عەرەبی و فارسی وەرگیراوە بۆ سرودو گۆرانی منداڵان.

7- زۆرجار سرودەکان بۆ گەوران نوسراون، بەڵام بەهۆی ئەو حەماسەت و هەستە نەتەوەییەی لە ناخی منداڵاندا هەبوە، ئەم سرودانە چونەتە ناو جیهانی منداڵان و ئەوانیش چێژیان لێ وەرگرتون، هەندێك جاریش بەپێچەوانە بوە.

لیستی سەرچاوەکان

ئاگرین، عەبدوڵڵا، 2012، حەماسەت ئەفراندنی لە سرودی کوردیدا خوڵقاندوە، گۆڤاری زانستی مرۆڤایەتی زانکۆی سەلاحەدین، ژمارە (55).

ئەحمەد، نەوزاد عەلی، 2007، منداڵ و ئەدەب، چاپی ئەلیکترۆنی.

ئەمین، نوری عەلی، 1960، سرود بۆ قوتابیان، سلێمانی، چاپخانەی کامەران.

باقی، محەمەد حەمە، 2002، مێژوی مۆسیقای کورد، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە.

بەبێ ناو، 1925، گۆرانی کوردی، سلێمانی چاپخانەی بەلەدیە.

پیرباڵ، فەرهاد، 2005، شیعری نوێی کوردی، هەولێر، چاپخانەی دەزگای ئاراس.

جاف، حەسەن فەهمی، 1961 کوردوستان شوێنی گەڕانەوەی دە هەزار یۆنانی لە 401ی پێش میلاددا، بەغدا، چاپخانەی مەعرف.

جعفر، حجی، 2005، ستران و یارییێت بچوکان، سلێمانی، چاپخانەی شڤان.

جەمال، ڕێبوار، 2007، هەندێك یاری فۆلکلۆری لە ناوچەی پشدەر، هەولێر، چاپخانەی ئاراس.

حوسێن، هیمداد، 2020، ئەدەبی نوێی کوردی، هەولێر، ناوەنی ئاوێر.

حیلمی، ڕەفیق، 2003، یادداشت، سلێمانی، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم.

خاڵ، شێخ محەمەدی، 2005، فەرهەنگی خاڵ، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە،

خەزنەدار، مەحمود، 1959، سرودی کوردی بۆ قوتابیان، سلێمانی، چاپخانەی ژین.

ڕەسول، عیززەدین مستەفا، 1970، ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، بەغدا، دار الجاحظ.

زێوەر، مەحمود، 2003، دیوانی زێوەر، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە.

شاربازێڕی، عوسمان، 1972، لێدوانێکی کورت لە مەقام و مۆسیقای کورد، سلێمانی، چاپخانەی ڕاپەڕین.

شاربازێڕی، عوسمان، 1985، گەنجینەی گۆرانی کوردی، بەغدا، مطبعة الزمان.

شوان، ڕەزا، 2019، چەپکێك لە لای لایەی دایکانی کورد، العراق، رؤی للطباعة والنشر.

شوان، ئیبراهیم، ئەحمەد، 2018، مەلۆیێ لە ئەدەبی منداڵانی کورد، چاپخانەی هێڤی.

شـــەریف، عەبدولواحید ئیدریس، 2008، سرود و گۆرانی نیشـــتمانی و بەرەنگاری، کوردی لە کرمانجی خواروودا (1935-1991)، نامەی ماستەر، زانکۆی کۆیە.

عومەر، موحسین ئەحمەد، 2012، فەرهەنگی ئەدەبی، سلێمانی، چاپخانەی حەمدی.

قادر، زیاد ڕەشاد، شیعری منداڵان لە مێژوی ئەدەبی کوردیدا، هەولێر، دەزگای چاپ و پەخشی نارین.

کوردی و مەریوانی، 1932، گۆرانی، بەغداد، چاپخانەی ایتام.

موکری، محەمەد، 1999، گۆرانی یا ترانەهای کوردی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری.

هاوار، محەمەد ڕەسول، 2007، دیوانی پیرەمێردی نەمر، هەولێر، چاپخانەی شڤان.

هەژار، 1369، هەنبانە بۆرینە، تهران، سروش.

هەورامی، حەمەکەریم، 2005، ئەدەبی منداڵانی کورد، بەرگی یەکەم، هەولێر چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە.

هەورامی، حەمەکەریم، 2007، ئەدەبی منداڵانی کورد دوای ڕاپەڕین، بەرگی دووەم، هەولێر، دەگای ئاراس.

الکیالی، عبدالوهاب، بدون سنة، موسوعة السیاسیة.

وهبة، مجدی & المهندس، کامل، 1984، معجم المصطلحات العربیة فی اللغة والادب، لبنان، مکتبة لبنان.